

Tümeller Tartışmasına Postmodern Bir Bakış

A Postmodern Look at the Discussion of Universals

Ata DEMİR^a

^aSiirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri BD,
Siirt, Türkiye

Received: 24.10.2023

Received in revised form: 07.12.2023

Accepted: 26.12.2023

Available online: 20.03.2024

Correspondence:

Ata DEMİR
Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri BD,
Siirt, Türkiye
ata.demir@siirt.edu.tr

ÖZ Felsefenin en temel uğraş alanlarından ontoloji, epistemoloji ve dil felsefesinin kesişme noktasında yer alan tümellere dair tartışma, Antik Çağ'dan günümüze kadar devam etmektedir. Antik Yunan'da Varlığın özü, gerçek bilgi ve bunun dile getirilmesi ile ilgili hususlar bağlamında ele alınan tümeller/külliler tartışması, Orta Çağ'da dini dogmaların temellendirilmesinin aracı olarak kullanılmıştır. Yeni Çağ ile başlayan modernizm ve aydınlanma süreçlerinde tümeller, mantık ve dilin formları çerçevesinde ele alınmıştır. Postmodern düşünürlerin ontoloji, epistemoloji, mantık ve yöneme yönelik eleştirilerinden doğal olarak tümeller de payını almıştır. Bu çalışmada tümellere dair tartışmaların ana durakları olarak görülen Antik Yunan, Orta Çağ, Modern dönem ve Postmodern dönemdeki serüveni ele alınacaktır. Antik Çağ'da Platon ve Aristoteles; Orta Çağ'da Skolastik felsefenin başlıca temsilcileri ile İbn Sînâ; Modern dönemde başta Francis Bacon, Kant, Russel, Armstrong, Quine ve Wittgenstein; postmodern dönemde de Nietzsche, Heidegger, Lacan, ve Jean Luc-Nancy'nin tümeller çerçevesinde varlık, bilgi ve dile dair yaklaşımları incelenecektir. Çalışmamızın hedefi, postmodern felsefenin ontolojik, epistemolojik dil ve yöneme dair yaklaşımlarında tümellere bağlı olarak tartışılan din, ahlak, otorite ve siyaset gibi kavramların çağdaş yorumları ya da olası ufukları olacaktır. Bu çalışma, tümeller yerine tikelin ön planda olduğu postmodern dünyada meydana gelen değişimleri tespit etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tümel; tikel; ontoloji; dil felsefesi; postmodernizm

ABSTRACT The debate on universals, which are at the intersection of philosophy's most basic pursuits, ontology, epistemology and language healing, continues from the Antiquity to its decay. The discussion of universals/universals, which dealt with the details of the essence of Being, true knowledge, and its expression in Ancient Greece, was used as a means of grounding religious dogmas in the Middle Ages. In modernism and enlightenment that started with the New Age, the framework of universals, logic and forms of language was chosen. Naturally, the subject of universals has also taken its share in the criticisms of postmodern thoughts on both ontology and epistemology, and on method, especially on logic. In this study, we have not been able to capture the adventure of Ancient Greece, which we see as the main stops of the discussions on universals, in the Middle Ages, the Modern period and the Postmodern period. Plato and Aristotle in Antiquity, representatives of Scholastic philosophy in the Middle Ages, Francis Bacon, Kant, Russell, Armstrong and Wittgenstein in the modern period, Nietzsche, Heidegger, Lacan, Derrida and Jean Luc-Nancy in the postmodern period, universals beings, knowledge and solutions related to products will be examined. The main target of this study will be the contemporary relations or possible horizons of concepts such as religion, morality, authority and politics, which are discussed depending on universals in the ontological, epistemological language and method-based approaches of postmodern philosophy. This study aims to detect the changes that have occurred in the postmodern world, where particulars rather than universals are at the forefront.

EXTENDED ABSTRACT

The field of activity of thought, which is a uniquely human ability, is generally accepted as ontology. In other words, to think is to think about something. It is accepted that the effort to understand the thing/things we think about or to obtain correct information about existence is the source of epistemology, and the transfer of the acquired knowledge is the source of the development of the principles of language and logic. Issues such as existence, knowledge, language or logic, which constitute the basic subjects of philosophical thought, are subject to human thought with different methods by many different disciplines, especially religion, science and art. Systematic thinking, which started with Plato and Aristotle in the Ancient Age, continued as a search for the method(s) that would enable the knowledge and accurate expression of what really exists and the knowledge of the truth.

According to Platonic thought, which will later be expressed as conceptual realism, real existence is not the singularities of the world of objects, but universal forms/ideas from which singularities can exist by taking a share from them. The knowledge of universals/ideas that only philosophers can reach is episteme, that is, unchanging real knowledge. It is noteworthy that the reality that Plato, as a nobleman, portrayed through universals/ideas was compatible with the ethical, political and economic concerns of the noble classes. Aristotle, the son of a physician, focuses his attention on concrete singulars. According to him, what actually exists (substance) are singular things. The universal is reached by gathering the singulars under concepts in thought. Aristotle, who introduced the concept of universal to the history of philosophy, does not accept the world of ideas/universals, which his teacher Plato sees as absolute truth separate from the world of objects. Therefore, the religious thought that dominated the Middle Ages would bring Plato to the fore, while modern thought would bring Aristotle to the fore.

Platonic conceptual realism provided a suitable basis for the foundation of medieval Christian dogmas. Universals/ideas, which are accepted as realities in themselves, are accepted to be the elements that both explain dogmas such as the trinity, original sin, the spiritual reality of the Church, angels, bread and wine, and legitimize the centuries-long domination of the Church over religion, ethics, politics and economy.

With the nominalism initiated by William of Ockham in the last period of scholasticism, universals were accepted as just a name. According to nominalism, which opened the doors of New Age thought, reality is concrete singular things. The universal concepts under which the singulars are united are just names in the language. The reality of the Church and all its dogmas, which were built on conceptual realism, were now just names consisting of letters. According to modern/enlightenment thought, also referred to as new philosophy, reality is accepted as consisting of singular things in nature that stand before us and are endlessly waiting to be rediscovered.

The last thing we will consider in the discussion of universals will be postmodern approaches. Until now, reality has been discussed in terms of universal or particular/singular being. With postmodern thought, existence is replaced by existences/manifestations. Instead of an abstracted entity with essence/substance/substance, there are relational existences. In postmodern thought, the reality of neither universals nor particulars is accepted as absolute. Therefore, "all values are subject to re-evaluation," especially the concepts of religion, ethics, politics, authority and law.

Felsefe tarihinin kadim problemlerinden biri olan tümeller¹ tartışması, aynı zamanda matematik, mantık, dilbilim, teoloji ve siyaset gibi pek çok disiplinle de bağlantısı olan bir konudur. Birbirine benzeyen nesnelere nasıl anlaşılması gerektiğine dair sorusuyla Platon (M.Ö. 428-347), tümeller sorunsalını² ilk dile getiren düşünür olarak bilinir.³ O, tekil şeylerin oluşturduğu gölgeler dünyasının, düşüncenin konusu olan gerçek dünyadaki *idealardan*/tümellerden pay alarak var olduklarını ifade eder. Ona göre ruhumuz, gölgeler dünyasına gelmeden önce *idealar* dünyasında belirli bir süre geçirerek, *idealar* tanımış olduğundan, duyularımıza konu olan nesnelere dünyasındaki tekil gölgelerle karşılaşma ile *ideaların* bilgisini hatırlar. Dolayısıyla tekil ile tümel arasındaki bağlantı, ruhun önceki bilgisini hatırlaması ile gerçekleşir.⁴ Tümel kavramını tanımlayarak ilk kullanan düşünürün ise Aristoteles oldu-

¹ "Tümeller: Osmanlıcası "külli", İngilizce "Universal", Fransızca "Universel", Almanca "Universal" gibi kelimelerle ifade edilmektedir. İstisna kabul etme, bir sınıfın tüm üyeleri için geçerli olma durumu. Bir yargı, yüklemi öznesinin bütün bir kaplamı için tasdik ya da inkâr edildiği kavrama verilen isimdir. Tümel birçok nesne için kullanılan ya da bir dizi şeyde ortak olan genel bir kavramdır. Bir töze yüklenen, önermede yüklem ile ifade edilen özelliklerdir." Bkz. Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul, 1999), 863-864.

² Tümel (üniversalizm): ontolojik, epistemolojik, teolojik, etik ve siyaset gibi alanlarda tekil şeylerin ötesinde kültürden bağımsız, değişmeyen evrensel, ilkel, mutlak hakikatler ve standartları ifade eder. Bkz. Fred Foldvary, "Universalism", *International Encyclopedia of the Social Sciences, 2nd edition*, ed. Jr. Darity (USA: Macmillan Reference USA, 2008), 8/526-527.

³ Platon, *Devlet* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1992), 185-187.

⁴ Platon, *Menon*, çev. Adnan Cemgil (Ankara: M.E.B. Yayınları, 1942), 26-27.

ğu kabul edilir.⁵ *Yorum Üzerine* isimli eserinde Aristoteles(M.Ö. 384-322), tümeller ve tikeller olmak üzere varlığı iki sınıfa ayırmaktadır. O, nesnel bireyselliklere tekil, çok sayıda nesneye yüklem olabilene de tümel ismini vermektedir.⁶ *İsagoji* isimli eserinde Porphyrios(MS 234-305), tümellerin nesneye olan ilişkisine dair sorduğu üç soru ile başlayan tartışma asırlarca devam etmiştir.⁷

Orta Çağ Hıristiyan dogmalarının temellendirilmesinde Platon'un kavram realizmi olarak da ifade edilen düşüncesi önemli rol oynamıştır. Birden çok tekilin aynı *ideadan*/tümelden pay alarak var olması, ilk günah, teslis, kilisenin evrenselliği gibi hususların temellendirilmesinde ve açıklanmasında yaygın şekilde kullanılmıştır. Başka bir ifade ile Platoncu İdealar kuramı, söz konusu dogmalara metafizik bir zemin oluşturmuştur. Yaklaşık on asır süren Orta Çağ'daki tümeller tartışmasını, Augustinus(354-430) ve Anselmus (1033-1109)'un temsilciliğini yaptıkları Platoncu *katı kavram realizmi*; Abelardus (1079-1142), Albertus Magnus(1193-1280) ve Thomas Aquinas(1225-1274)'ın temsilciliğini yaptıkları Aristoteles'in ılımlı *kavram realizmi*;⁸ Roscelinus (1050-1125) ve Ockhamlı William(1285-1347)'ın temsilciliğini yaptıkları *Nominalizm* olmak üzere üç döneme ayırmak mümkündür.⁹ Orta Çağ'daki tümeller tartışmasına hem doğuda hem de batı(Endülüs)'da¹⁰ İslam filozofları da katılmışlardır. Tümellerin tekillere yüklenmesi tartışmalarıyla alakalı *kademeli yükleme* ve *eşdeğerli yükleme* kavramları, Müslüman filozoflar tarafından söz konusu tartışma literatürüne kazandırılmıştır. Söz konusu kavramlar, İbn Sînâ'nın *el Burhan* isimli eserinde geniş şekilde ele alınır.¹¹

Skolastik felsefenin sonlarına işaret eden nominalizm(adcılık) akımıyla birlikte tümellerin birer isim olma dışında hiçbir realitesinin kabul edilmemesi, bir yandan kilisenin iddia ve otoritesini sarsmış öte yandan da bakışların reel şeylere, doğaya yönelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Orta Çağ boyunca dinin hizmetinde kullanılan akıl ve felsefi düşünce, Antik dönemdeki sorgulayıcı işlevine dönerek yeniden doğmuştur. Reform, Rönesans, modernizm ve aydınlanmayla devam eden süreçte düşüncenin merkezinde yer alan nesnel şeylerin oluşturduğu doğa, deney-gözlem yöntemlerini kullanan aklın ışığıyla incelenmekte, araştırılmakta ve anlaşılmaktadır.¹²

Modern dönemde yaygınlık kazanan seküler düşünce, din ile bilim arasına kalın bir bariyerin çekilmesine neden olmuştur. Dini konular kiliseye, dünya/doğa/bilim de aklın ışığının rehberliğine ya da aklın yargıçlığına havale edilmiştir.¹³ Modern düşüncenin önemli temsilcilerinden John Locke(1632-1704), gerçekte var olanın duyularımıza konu olan tikeller olduğunu, insan zihninin doğuştan *tabula rasa* (boş sayfa) olup hiçbir idea ya da tümele sahip olmadığını, tümel ya da idea denilen şeylerin sadece birer tasarım ve kelimeden ibaret olduğunu iddia ederek nominalizmi daha ileri bir seviyeye taşımıştır.¹⁴ Kant(1724-1804) ile birlikte Antik ve Orta Çağ'ların tanrısal kabul edilen kudretli "aklı", ameliyat masasına alınarak yetisi ve sınırları belirlenmiştir.¹⁵ Kant'a göre teorik akıl, fenomenleri bilebilir fakat Tanrı, ruh, özgürlük gibi kavramlar ile numenleri(kendinde şeyleri) bilecek bir güçten yoksundur.¹⁶

⁵ Aristoteles, *Yorum Üzerine*, çev. Saffet Babür (İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları, 2002), 13.

⁶ Aristoteles, *Yorum Üzerine*, 11.

⁷ Porphyrios, *Isagoge*, çev. Betül Çötuksöken (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), 11-14.

⁸ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 163-164.

⁹ Bertrand Russell, *Felsefi Meseleler*, çev. Hayrullah Örs (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), 145-147.

¹⁰ Ahmet Bozyiğit, *Endülüslü Bir Filozof İbn. Meserri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 160.

¹¹ İbn. Sina, *eş-Şifâ:el-Burhân*, ed. Ebu'l Ala Affifi (Kahire: İbrâhîm Medkûr Neşri, 1956), 99-100.

¹² Şafak Ural, *Bilim Tarihi* (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1988), 131-132.

¹³ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınları, 2010), 1.

¹⁴ John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. Peter H. Nidditch (Oxford: Oxford University Press, 1976), 400-402.

¹⁵ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınları, 1993), B88-B89

¹⁶ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 1993, 311.

Kant sonrasında ortaya çıkan pek çok akım ve filozof tarafından tümeller sorunu farklı şekillerde ele alınmış ve tartışılmıştır. Tümeller sorununa çağlar boyunca ikna edici bir çözümün bulunamamasının nedeni, tek sorun gibi görünen konunun çok sayıda katman ve uzantısının olmasından kaynaklanmaktadır.

Örneğin çağdaş düşünürlerden D. M. Armstrong(1926-2014), tümeller tartışmasını, “şekillerin benzerliğinden” ortaya çıkan bir sorun olarak ifade etmiştir.¹⁷ Charles A. Baylis (1902–1975), söz konusu sorunun “müşterek anlam” ile ilgili dilsel bir husus olduğu kanaatindedir.¹⁸ Michael Loux(d.1942)’a göre tümeller sorunu, *ontolojik ve dibilimsel* yüklem ile *soyut referenslar* sorununun bir arada olduğu *almaşık* özellikli üçlü bir problemdir.¹⁹ B. Russell(1872-1970), bir tümelin çok sayıda tikel tarafından paylaşıldığını ifade ederek bir anlamda realizmin bir çeşidini dile getirir.²⁰ Willard Van Orman Quine(1908-2000), “Yapıcı bir Nominalizme Yönelik Adımlar” (Steps Toward a Constructive Nominalism) adlı makalede, nihai kertede soyut varlıklara yer açan bir felsefenin imkânsızlığını dile getirirler.²¹ Ludwig Wittgenstein(1889-1951), kendi içindeki karmaşıklığıyla birlikte bir düzene sahip olan dünyanın özelliğinin dilde de bulunduğunu, indirgemeci bir yaklaşımla bazı şeyleri diğerlerinin altına alarak açıklama getirmek zorunda olmadığımızı, felsefenin sadece tasvir (deskriptif) olduğunu iddia eder.²² Tümeltikel/tekel sorununun dildeki yansımaları Noam Chomsky (d.1928), dilin yapısını ve kullanımını dikkate alarak inceler. O, sınırsız sayıda anlamın sınırlı sayıda unsurla nasıl türetildiğini, dille alakalı bilgimizin kaynağının ne olduğunu, dilin kullanılmasının nasıl gerçekleştiğini, dilin beyinle ilişkisini, dilin yeni türlere nasıl aktarıldığına dair çeşitli soruları dil felsefesi bağlamında ele alır.²³

Dil felsefesi bağlamında ele alınan tümeller tartışmasının ontolojik bir arka planının olduğunu ya da ontolojiden kopuk olmadığını bilmek gerekir. Başka bir deyişle ontolojik yaklaşımımızdaki değişimler dili, dildeki değişimler de ontolojik algımız üzerinde değişmelere neden olmaktadır. Bu nedenle postmodern ontolojik yaklaşımlar, tümeller tartışmasıyla bağlantılı tüm alanlarda farklı bir bakış açısı getirmektedir. Heidegger(1889-1976) varlık için, zamana tabi olarak sonda olmayan, her daim yolda olan ifadelerini kullanır. Ona göre Dasein’sel varlık, hem varoluşun imkânını hem de kemale ulaşmanın imkânsızlığını fark eder.²⁴ Postmodern filozof Jean Luc-Nancy(1940-2021)’ye göre felsefe, sürekli olanın varlığını savunmak ya da böyle bir görevi üstlenmekten sorumlu olmadığı için süreklilikten vazgeçer.”²⁵ Ona göre bütünlük/tümeller, tekilerin çokluğundan türetilemez.²⁶ Nitekim Alain Badio(d.1937), çoklunun ya da *tümelîn* kapsadığı şeyleri “bir/tek” şeye dönüştürme yetkinliğine sahip olamayacağını iddia eder.²⁷

Tümellerin düşünce tarihindeki yolculuğu, Antik Yunan, Orta Çağ, modern dönem ve postmodern dönem olmak üzere dört ana başlık altında incelenecektir.

¹⁷ David Malet Armstrong, *Universals: An Opinionated Introduction* (London: Westview Press, 1989), 2.

¹⁸ Charles A. Baylis, “Universals, Communicable Knowledge, and Metaphysics”, *The Journal of Philosophy* 48/21 (1951), 636.

¹⁹ Michael J. Loux, “Perspectives on the Problem of Universals”, ed. Francesco Del Punta, *Documenti e Studi Sulla Tradizione Filosofica Medievale* 18 (2007), 601-604.

²⁰ Bertrand Russell, *The Problems of Philosophy* (Oxford University Press, 2001), 53.

²¹ Nelson Goodman - W. V. Quine, “Steps Toward a Constructive Nominalism”, *The Journal of Symbolic Logic* 12/4 (1947), 104-106.

²² Ludwig Wittgenstein, *The Blue and Brown Books* (Oxford: Cambridge: Blackwell, 1998), 18-19.

²³ Noam Chomsky, *Bilgi Sorunları ve Dil Managua Dersleri*, Çev. Veysel Kılıç (İstanbul: Bgst Yayınları, 2019), 10-22.

²⁴ Martin Heidegger, *Being and Time*, çev. John Macquarrie - Edward Robinson (Oxford: Blackwell Publishers, 2001), 227.

²⁵ Jean-Luc Nancy, *The Creation of The World or Globalization*, çev. François Raffoul - David Pettigrew (Albany: State University of New York Press, 2007), 61-62.

²⁶ Ata Demir, *Jean-Luc Nancy'nin Siyaset Felsefesinde Çoğulculuk ve Demokrasi* (Yayınlanmamış: Ankara Üniversitesi, Doktora, 2019), 63.

²⁷ Alain Badio, *Being and Event*, çev. Oliver Feltham (New York: Continuum, 2005), 85.

1. ANTİK YUNAN'DA TÜMELLER TARTIŞMASI

1.1. PLATON

Felsefe tarihinde tümeller tartışmasının genel olarak Platon'un *idealar* ve *gölgeler* dünyası olarak ayırdığı evren anlayışıyla başladığı kabul edilir. Düşüncenin konusu olan *idealar*, her türlü değişimden uzak reel gerçekliklerdir. Duyularımıza konu olan, oluş ve bozuluşa tabi nesnelere dünyası ise gerçeklikten yoksun gölgeden ibarettir. Duyusal şeyler, *idealardan* pay(methexis) alarak var olurlar. Platon'a göre *oluş dünyası*, Demiurgos tarafından imal edilmiş idealar dünyasının kopyasından ibarettir.²⁸ İdeaların bilgisi hakikat(episteme), gölgelerin bilgisi ise sanı(doxa)'dan ibarettir.²⁹ Platon episteme ve doxa arasındaki farkı *Phaidon* isimli diyalogunda şöyle izah eder: "Onlara hiç bedensel duyularla ulaşabildin mi? Büyüklük, sağlık, güç, kısaca öz [ousia] veya her şeyin altında yatan nitelikten bahsediyorum."³⁰

Platon'a göre epistemeye ulaşmak için duyusal dünyanın üstüne yükselmek gerekir. Oluşa tabi olana dair duyu bilgisi, daima yanılmaya mahkûmdur.³¹ Bu düşüncenin oluşmasında Platoncu felsefenin tarih boyunca çok etkili olmuş ruh(psükhe)³² anlayışı önemli bir role sahiptir.

Doğmadan önce idealar dünyasında yaşamış olan ruh, bizzat kendisi de idealara benzer saf varlık olduğundan, bedenden ayrıldıktan sonra yani gölgeler dünyasındaki beden ölümünden sonra yine özlem duyduğu asıl vatani olan idealarda yaşamını sürdürecektir. Dolayısıyla episteme yani hakikatin bilgisi, ruhun gölgeler dünyasına gelmeden önce idealar dünyasındaki yaşamından elde ettiklerini nesnelere/gölgeler ile karşılaşmasıyla hatırlamasından ibarettir.³³ İdealar/tümeller ile gölgelerden ibaret tekil nesnelere arasındaki bağlantı, ruhun düşünen/akleden kısmı ile mümkün olmaktadır. İdeaların bilgisine ulaşabilen ruh sadece filozoflarda bulunur. Filozof dışındaki halk, gölgeler dünyasındaki mağarasında zincirlenmiş olduğunun farkında bile olmayan halinden memnun tutsaklardır. Platon'un bilen/filozof ile sanı bilgisine sahip halk arasındaki ontolojik, siyasi ve etik ayırımı, Orta Çağ boyunca kutsal bir kisse altında son derece önemli bir rol oynamıştır. Descartes(1596-1650)'in cogito(düşünce)/öznes(re/yayımlı)/nesne dualitesi ve *idea innata* (doğuştan ideler) üzerinden geliştirdiği Kartezyen felsefenin ufuklarındaki emperyalist düşüncede³⁴ Platon'un söz konusu anlayışını görmek mümkündür.³⁵ Ancak söz konusu Platoncu öğreti, aydınlanma sonrasında ve özellikle postmodern felsefede en çok eleştirilen husus olmuştur. Karl Popper(1902-1994), *The Open Society And Its Enemies*(Açık Toplum ve Düşmanları) isimli eserinde Platon'un elitist, sınıfsal, kapalı, otoriter sistemini toprak ve kan mitosu üzerinden halkı aldatarak kurduğunu iddia eder.³⁶

Günümüzden geriye bakıldığında tümeller konusu ile ilgili Platoncu yaklaşımın din, siyaset ve etik üzerinden toplumsal alanı dizayn etmede tarih boyunca büyük rol oynadığını söylemek mümkündür.³⁷

²⁸ Platon, *Timaeus*, çev. G. Bury (Cambridge: Harvard University Press, 2005), 30c.

²⁹ Platon, *Devlet*, 476d.

³⁰ Platon, *Euthyphro. Apology. Crito. Phaedo. Phaedrus*, çev. H.N. Fowler (Cambridge: Harvard University Press, 2005), 65.

³¹ Platon, *Phaidon*, çev. Hamdi Ragıp Atademir (İstanbul: Sosyal Yayınları, 2001), 79.

³² Psükhe: ruh, nefes gibi anlamlara gelir. Platon'a göre ruhun üç kısmı vardır. Şehvet gücü, öfke gücü ve akıl(düşünce) gücü olmak üzere. Şehvet gücünün erdemi ölçülülük, öfke gücünün erdemi cesaret ve akıl gücünün erdemi de bilgeliktir. Her üç erdeme sahip olan bir ruh, adalet erdemine de sahip olur. Ruhun ölümsüz kısmını teşkil eden ve insanı hayvanlardan ayıran akıl gücüdür. Kendinde dört erdemi var eden ruh, ideaların bilgisine ulaşan filozoflarda bulunur. Bkz. Platon, *Devlet*, 436.

³³ Platon, *Euthyphro. Apology. Crito. Phaedo. Phaedrus*, 76.

³⁴ Mustafa Armağan, "Descartes Felsefesinin Ufukları ve Sınırları", *Cogito: Öyleyse Descartes* 10/10 (1997), 109.

³⁵ Demir, *Jean-Luc Nancy'nin Siyaset Felsefesinde Çoğulculuk ve Demokrasi*, 52.

³⁶ Raimund Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları I Platon*, çev. Mete Tunçay (İstanbul: Liberte Yayınları, 2018), 1/140.

³⁷ Jean François Lyotard, *Hakkıyla*, çev. Emine Sarıkartal (İstanbul: İthaki Yayınları, 2014), 35.

Bu husus Whitehead(1861-1947)'in, "Tüm Batı felsefesi tarihi, Platon'a düşülmüş dipnotlardan ibarettir" yargısını hatırlatmaktadır.³⁸

1.2. ARİSTOTELES

Aristoteles'in mantık, bilgi nazariyesi ve ruha dair yaklaşımlarında *tümel*/kavramının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ona göre hocası Platon'un gerçekler dünyası olarak gördüğü idealar teorisi, hayal ürünü olup gerçeklikten yoksundur. Gerçek şeyler, töz (ousia), duyuların algılandığı tekil şeylerin kendisidir.

O, canlının psükhe (ruh) sayesinde cansızlardan ayrıldığını belirtir Aristoteles, beslenme, duyulara sahip olma ve düşünme yetilerine sahip olmak bakımında ruhun üçlü bir yapıya sahip olduğunu ifade eder.³⁹ Konuyla ilgisi bakımından hayvan ve insanda ortak olarak bulunan duyusal ruh ile sadece insanda bulunan akleden/düşünen ruh üzerinde durulacaktır.

Aristoteles'e göre duyusal ruh, nesnenin kendisini değil, nesnenin duyu organları üzerinde neden olduğu etki vasıtasıyla nesnenin formunu maddesinden ayırarak duyumsar. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Aristoteles için gerçek varlık yani töz, form ile maddenin birleşimini ifade eder.⁴⁰ Duyumsayarak elde edilen nesnelere imgeleri ya da izlerinin muhafaza edilmesi, hayvani ruhun imgelem yetisiyle mümkün olmaktadır. İmgelerin muhafaza edildiği ve yeni imgelerin türetildiği yeti olarak imgelem, insani ruh/akıl ile duyu organları arasında bulunur.⁴¹

İmgelerle düşünen insani ruh yani akıl, etkin ve edilgin olmak üzere iki kısma sahiptir. Aristoteles'in Orta Çağ'daki önemli takipçilerinden Thomas Aquinas(1274-1323)'a göre etkin akıl, edilgin akla malzeme sağlayan insani ruhun/akıl kısmı, edilgin akıl ise yargıya varan ve yargıda bulunan insani ruhun/akıl diğer kısmı ya da fonksiyonudur.⁴² Aristoteles'te bilgi, fiziksel nesne yani tekil şeyden başlar ve düşüncenin malzemesi olan soyut tümelere/kavramlara ulaşılır. Başka bir deyişle tekil somut insanlardan, düşüncedeki tümel insan kavramına ulaşılır. Ona göre farklı dillerde farklı kelimelerle de olsa sözlü ya da yazılı kelimelerle aktarılan düşüncenin hem kaynağı hem de ifade ettikleri tekil tözler yani somut şeylerdir. Aristoteles "töz" kavramını iki anlamda kullanır. *Tür* olarak kullanımında tekilleri, *cins* olarak kullanımında da türleri içermektedir.⁴³ Açıkça ki töz, ilk kullanımıyla tekil şeyleri, ikincil kullanımıyla da tür ve cinsleri yani tümel olanı ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere Aristoteles'in tümel-tekil ilişkisine dair yaklaşımı hocası Platon'dan farklıdır. Tümel kavramlar olarak türler ve cinsler, nesnelere dünyasındaki tekil tözleri gösterir. Form ve maddenin birleşmesiyle meydana gelen tekil nesnelere maddi kısım değişime tabi olanı, form/suret kısım da düşüncenin konusu olması itibarıyla değişmeyen ifade eder. Diğer bir deyişle düşüncenin konusu ve bilginin zemini olan tümel kavramlar, oluşa tabi nesnel şeylerle birlikte aynı fiziki dünyayı paylaşmaktalar. Platoncu idealar ayrı bir dünyayı oluştururken, Aristoteles'in formları madde ile birlikte aynı fiziksel dünyada bulunmaktadır. Dolayısıyla daha önce ifade ettiğimiz gibi Platoncu yaklaşım Orta Çağ teolojisinde, Aristotelesçi yaklaşım da modern dönem ve sonrasında gelişen doğa, mantık ve dil felsefeleri üzerinde etkili olmuştur.

³⁸ Alfred N Whitehead, *Process and Reality*, ed. David Griffin Ray (USA: The Free Press, 1979), 39.

³⁹ Aristoteles, *On The Soul, Parva Naturalia, On Breath*, çev. W. S. Hett (Cambridge: Harvard University Press, 2005), 413.

⁴⁰ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985), 1043.

⁴¹ Aristoteles, *On The Soul, Parva Naturalia, On Breath*, 428.

⁴² Thomas Aquinas, *Angelical Hayatı, Eserleri ve Düşüncesi*, çev. O. Faruk Akyol (İstanbul: Homer Kitabevi, 2005), 160-162.

⁴³ Aristoteles, *The Categories-On Interpretation-Prior Analytics*, çev. Harold P. Cook (Cambridge: Harvard University Press, 1962), 24.

2. ORTA ÇAĞ DÜNYASINDA TÜMELLER

Orta Çağ'da felsefenin işlevi hakikatin araştırılması değil, verili olduğuna inanılan ilahi hakikatlerin yani dogmaların anlaşılmasına hizmet etmekten ibarettir. Tümeller, yaklaşık on asır süren Orta Çağ boyunca bitmeyen tartışmaların konusudur. Antik Çağ'dan farklı olarak tümeller tartışmasına teslis, asli günah, kilisenin evrenselliği, İsa'nın bedenleşmesi gibi Hıristiyan dogmaları da ilave edilmiştir. Söz konusu tartışmalarda Hıristiyan düşüncesinin ilk dönemlerinde Platon'un, daha sonraki dönemlerinde ise Aristoteles'in etkisinin daha baskın olduğu görülmektedir. Platon ve Aristoteles'in tümel-tikel bağlamında ele aldıkları töz, ruh gibi kavramlar dini yoruma tabi tutulmuştur. Orta Çağ Hıristiyan düşüncesinde töz ya da gerçek varlık, nesnel bir mahiyeti olmayan Tanrı veya ruh üzerinden açıklanmıştır. Aristoteles'in töz olarak kabul ettiği tekil nesnelere varlığı, Tanrı'nın sonradan "hiç"ten yaratmış olduğu fânî varlıklar olduğuna inanılır.⁴⁴ Orta Çağ tümeller tartışmasını üç evrede incelemek mümkündür. 1. Skolastiğin ilk dönemi, tümeller nesneden öncedir. 2. Skolastiğin yükseliş dönemi, tümeller nesnenin içindedir. 3. Skolastiğin son dönemi, tümeller nesnelere sonradır.⁴⁵ Hıristiyan dünyasındaki tümeller tartışmasına geçmeden önce bütüncül bir izah için Orta Çağ İslam felsefesinde geniş şekilde ele alınan tümeller tartışmasına değinmek gerekir.

İslam filozofu⁴⁶ Farabi (ö. 339/950) tarafından mantıksal bir konu olarak ele alınan tümeller meselesi, esaslı bir doktrin, hatta teorik bilimlerin bir dalı olarak belirlenmesi İbn Sînâ (ö. 428/1037) ile başlar. O, tümel araştırmalarına *eş-Şifâ'nın el-Medhal* ve *el-Burhan*, özellikle de *el-İlahiyat* eserlerinde geniş yer verir. İbn Sînâ felsefesinde tekil (eş-şahsi), birincil derecede dış dünya koşulları içerisinde ortaya çıkan maddi varlıklara, ikincil derecede de onların bir tür kopyası olarak iç duyu koşulları çerçevesinde ortaya çıkan hayali/vehmi tekil suretlere karşılık gelir.⁴⁷ Tümel ise *el-İşarat*'ta birbirini tamamlayan üç sözcükten, yani "anlam, tasavvur" ve "iştirak"ten (ortaklık) hareketle "tasavvuru esnasında kendisinde pek çok şeyin iştirakine engel olmayan anlam" olarak tarif edilir. *Metafizik*'teki tümel tanımları şöyledir: İnsan gibi, pek çok şeye bilfiil yüklem olan anlama tümel denir. Bilfiil var olmaları şart olmayan pek çok şeyi yüklem yapılabilen bir anlama tümel denir. İbn Sînâ bütün tanımları ihtiva eden şu tanıma da yer verir: Tümel, tasavvuru pek çok şeye yüklem yapılmasını engellemeyen şeydir.⁴⁸ Buna göre tümel anlam, düşüncede pek çok şeyin iştirak ettiği bir tek muhtevaya karşılık gelmektedir. Söz gelimi "insan" mefhumunun sırf kendisi değerlendirmeye alındığında onda Ali, Ahmet ve Ayşe'nin anlam bakımından ortak olduğu görülür. Öyleyse içerdiği anlam bakımından akılda bir tek şahısla özdeşleştirilemeyecek olmak, pek çok şeyi içine almak ya da pek çok şeye söylenmeye elverişli olmak, tümel mefhumunun daima mahiyetini oluşturan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte tümel anlama iştirak eden şeylerin sayıca ne kadar olacağı, dış dünyada mı yoksa zihinde mi var olacakları, hatta bilfiil var olup olmayacakları, ağırlıklı olarak mantık felsefesinin yapıldığı *el-Medhal* ve *el-Burhan* ile genel kavramların tartışıldığı *el-İlahiyat*'ta incelenir. Bu eserlerinde İbn Sînâ ilkin mahiyetleri ve tümelleri değişik varlık alanlarındaki varoluşuna göre ontolojik olarak inceler; ikinci olarak, tümelleri, muhtevasında-

⁴⁴ Boethius, "Second Commentary on Porhyry's Isagoge", çev. Paul Vincet Spade, *Five Texts on the Medieval Problem of Universals*, ed. Paul Vincet Spade (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1994), 7-8.

⁴⁵ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 163-164.

⁴⁶ İslam felsefesinde filozof: Aralarında çeşitli farklar olmakla beraber felsefe, düşünce, bilgi ve hikmet ile uğraşan ya da bu alanlarda arayışları olanları ifade etmek amacıyla feylesof, hakim, müteellih, mütevahhid, müteakkil, arif ve kamil gibi isimler/kavramlar kullanılmıştır. Bkz Müfit Selim Saruhan - Mehmet Armacı, *İslam Meşai Felsefesinde Filozof* (İstanbul: Divan Kitap, 2022), 37-43.

⁴⁷ İbn. Sina, *Kitabu ş-Şifa: el-Burhan*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006), 91-92.

⁴⁸ İbn. Sina, *Metafizik* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 1/172-173.

ki çokluğun niceliğine göre epistemolojik olarak inceler ve nihayet bilimlerde kullanılması gereken bilimsel tümel belirler.⁴⁹

Orta Çağ tümeler tartışmasını incelemeye geçecek olursak ilk akla gelen düşünür hiç şüphesiz Augustinus'tur.

2.1. KAVRAM REALİZMİ YA DA RADİKAL KAVRAMCILIK: TÜMELLER NESNEDEN ÖNCEDİR

2.1.1. Augustinus

Augustinus(354-430), Patristik dönem Hıristiyan dogmalarının şekillenmesinde rol oynayan önemli biri olarak kabul edilir. Dogmaları temellendirmede Platon'un ruh ve idealar teorisinden faydalanan Augustinus, değişime tabi tekil nesnelere aldaticılığından, aklın değişmeyen formlarının bilgeliğine yükselmesini *İtiraflar* isimli eserinde şöyle izah eder:

"... İşte o noktada hiç tereddüt etmeden değişime yazgılı olmayan değişime yazgılı olandan daha üstündür diye haykırdı. Buradan anladım ki, saf akıl değişmez olanı bilebiliyordu, çünkü onu hiçbir şekilde bilmemiş olsaydı değişmez olanı değişebilir olana bu kadar kesin bir şekilde tercih edemezdi. Birden titreşen ışık şimşek gibi aydınlandı ve değişmez olanın ne olduğunu gösterdi. O anda anladım ki, senin görülemez olan doğan senin yarattığın varlıklar aracılığıyla anlaşılıyordu."⁵⁰

Augustinus, zihnin iki fonksiyonu olduğunu belirterek duyu verileriyle bilgiye, iman ya da tanrısal ışık ile de bilgeliğe ulaşıldığını ifade eder. Bilgi, değişime tabi olan duyu dünyasına dair iken, bilgelik, değişimden azade idealar ya da tanrısal formları konu edindir.⁵¹ O, sahip olduğu Hıristiyan inancı gereği tıpkı beden gibi ruhun da sonradan yaratıldığına inanır. Bu yüzden Platoncu anımsama/hatırlama ya da Descartesçi *idea innata*(doğuştan fikirler) gibi yaklaşımları kabul etmez.⁵² Ona göre değişmeyen tanrısal formlar olarak ideaların bilgeliği, derin bir düşüncenin yanında Tanrısal ışık ile aydınlanmış bir zihne sahip olmayı gerektirir. Platoncu yaklaşımda ruh doğuştan ideaların bilgisine sahip iken, Augustinus'un yaklaşımında ise hakikatin bilgisine ulaşmak ancak Tanrısal ışıkla yani imanla mümkün olur.⁵³ Platon'la benzer şekilde gerçekliği/hakikati bu dünyada değil, idealar ya da Tanrısal formlarda arar. Dolayısıyla Platon'un ideaları ya da Aristoteles'in tümel kavramları, Augustinusçu perspektifte nesnelere dünyasından ayrı, sonlu ve sınırlı insani kapasitenin üstünde, Tanrı'nın zihnindeki ezeli-ebedi, değişmez tümel kavramlara karşılık gelen gerçeklikler olarak tezahür eder.

2.1.2. Boethius

Plotinos(?-270)'un öğrencisi Porphyrios(234-305)'un *Isagoge* isimli eserini Latinceye hem çeviren hem de yorumlayan Boethius (MS 480-524), Orta Çağ Hıristiyan düşüncesini uzun süre meşgul eden tümeler tartışmasının da isim babası kabul edilir.

Platoncu düşüncenin etkisindeki Patristik felsefenin kavram realizmine göre tümeler(türler ve cinsler), insan zihninin dışında ve duyulara hitap eden fenomenler dünyasından bağımsız gerçeklikleri

⁴⁹ Hasan Akkanat, "Tümel Teorisi", *İslam Düşüncesinde Teoriler Metafizik*, ed. Ömer Türker (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 2/723-724.

⁵⁰ Augustinus, *İtiraflar*, çev. Çiğdem Dürüşken (Kabalıcı Yayınevi, 2010), 215-216.

⁵¹ Augustinus - Stephan McKenna, *On the Trinity Books 8-15* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 12. Kitap, 22. Bölüm.

⁵² Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a* (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 110.

⁵³ Augustinus, *İtiraflar*.4. kitap, 15. Bölüm.

ifade ederler. Fenomenler dünyasının gerçekliğini yadsıyarak deney ve gözleme dayalı bilgiyi değersizleştiren Patristik felsefenin söz konusu yaklaşımına göre tümeller, Tanrı'nın zihninde ezeli-ebedi formlardır. Hıristiyan dogmalarının temellendirilmesinde önemli bir yeri olan kavram realizmi, bazı düşünürler tarafından *dark age*⁵⁴ (karanlık çağ) olarak ifade edilen Orta Çağ'da dikkatleri fenomenlerden uzaklaştırıp deneysel bilginin önünü kapatması nedeniyle bilimsel ilerlemeye engel olduğu kabul edilir.⁵⁵

2.2. KAVRAMCILIK: TÜMELLER TİKEL ŞEYLERİN İÇİNDEDİR

Kavramcılığın Orta Çağ'daki önemli temsilcileri Johannes Scottus Erigena (815-877) ve Pierre Abélard (1079-1142) olarak kabul edilir. Radikal realizm ile nominalizmi ortada buluşturmaya çalışan kavramcılık teorisine göre tümeller, kendi başlarına ayrı bir var oluşa sahip olmayıp, zihnin soyutlama yoluyla tikel şeylerin özlerinden ürettiği sembol ve isimlerdir. Gerçek bir varlığa sahip tikellerin deneyim yoluyla ortak özelliklerinin zihin tarafında soyutlanmasıyla düşüncede ideler, dilde de tümel kavramlar edilir. Tikel nesneden önce var olmayan, tümellerin tikellerden bağımsız varlıkları söz konusu değildir.

2.3. NOMİNALİZM: SKOLASTİĞİN GERİLEME DÖNEMİ TÜMELLER TİKEL ŞEYLERDEN SONRADIR

Orta Çağ'ın sonlarına doğru tümeller tartışmasıyla ilgili nominalizmin en önemli temsilcisi Ockhamlı William(1287-1347) olduğu kabul edilir. Tümellerin sadece birer isimden ibaret olduğunu savunan nominalist yaklaşımın bakışları fiziksel nesnelere yani bu dünyaya yönelmesi, deney ve gözleme dayalı bilimsel gelişmelerin önünü açan etken olarak kabul edilir. Başka bir ifade ile 14. asırda William ve çevresindekilerin geliştirdikleri nominalizm teorisi, dinin geriye çekilerek bilim ile felsefenin önünü açmasıyla bugünkü modern Batı'nın doğumuna büyük katkı sağladığı kabul edilir.⁵⁶

Modernizm, Tanrı ve kilisenin otoritesi yerine özne olarak bireyin öne çıktığı bilgi üretiminde aklın harici hiçbir işiğe ihtiyaç duymaksızın bilimsel araştırmalarda deney ve gözlem yöntemlerini kullanarak sonsuz ilerlemeyi gerçekleştirebileceğini iddia eden yeni düşünüş modunu ifade eder.

3. MODERN DÖNEM

Felsefede modern dönemi başlatan rasyonalist düşünür olarak kabul edilen Descartes'ın matematik yasalara göre işleyen mekanik evren anlayışı, teolojik evren perspektifinden bilimsel yaklaşımlara geçişi işaret etmektedir. *Cogito* (düşünce)'ya dayalı akıl yürütme metoduyla tikel öznenin epistemolojisi üzerine bir ontoloji inşa edilmektedir. Modern dönem, teolojinin tümdengelim yöntemiyle her şeyi kuşatan tümel bilgisi yerine varlığın fenomenolojik karakterini esas alan tikel akıl tarafından tümevarım yöntemiyle yeniden yorumlanması olarak kabul edilir. Rasyonalist ya da ampirist modern düşüncelerin *meta anlatıları*, daha sonra tepki olarak doğdukları teolojik tümel açıklamaların yerini alarak yeni sorunlara dönüştükleri görülür.⁵⁷

⁵⁴ Etienne Gilson, *Ortaçağda Felsefe Patristik Başlangıçtan XIV Yüzyılın Sonlarına Kadar*, çev. Ayşe Meral (İstanbul: Kocabalçı Yayınları, 2007), 733.

⁵⁵ Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, 120-121.

⁵⁶ Süleyman Dönmez, "Skolastik Felsefe", *Felsefe Tarihi*, ed. Celal Türer (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 312.

⁵⁷ Mehmet Fatih Doğurcan, *Tarihsel Uğrak Noktalarıyla Felsefesden Bilime* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2018), 728-730.

Kilisenin tümel evrenselliğinin karşısına modern dönemde tikel öznelere oluşan ortak akıl çıkarılır. Söz konusu tikel akıllar, matematiksel bir yapısı olduğuna inanılan dünyanın mutlak bilgisine dayalı sonsuz bir ilerlemeyi gerçekleştirecek kudret olarak tanımlanır. Modern dönemdeki akla olan olağan üstü güven, bilimsel alandaki ilerlemeye dayanmaktadır. Aydınlanma filozofu Kant ile birlikte aklın, dışardan hiçbir ışığa ihtiyaç duymaksızın kendi yolunu aydınlatabilecek erginliğe ve olgunluğa ulaştığına inanılır.⁵⁸ Kant'ın "sapere aude" (aklını kullanma cesaretini göster) söylemi, aydınlanmacı tikel akla olan güveni sembolize etmektedir. Orta Çağ'da verili hakikat olarak tümellerle uyum sağlamada araçsal olan akıl, modern dönem ve sonrasında tikel öznenin hareketle mekanik nesnel dünyanın hakikatlerini kendi başına kavrayan akla dönüşmüştür.⁵⁹ Rasyonalist ya da ampirist kullanımıyla Modernite akli, bilginin tek kaynağı olarak kabul edilir

Modern dönemin ampirist temsilcisi John Locke(1632-1704), duyulara çarpan nesnenin bilgisi dışındaki her türden bilgiyi reddeden yaklaşımıyla kadim düşüncenin ve rasyonalist anlayışın ruh ya da doğuştan sahip olunan bilgi iddialarına karşı çıkar. Ampirizmin zirve düşünürü kabul edilen David Hume(1711-1776)'a göre duyuların hizmetçisi olan akıl, izlenimlerden birleşik kurgusal ideleri elde eder. Hume, sonsuz sayıdaki tikellerden yola çıkarak tümel hakikatleri elde etmenin imkânsız olduğunu iddia eder.⁶⁰ Kant'ı dogmatik uykusundan uyandıran Hume, *İnsanın Anlama Yetisinin Doğası Üzerine* isimli eserinde bilginin imkânına yönelik aklın yetisine getirmiş olduğu eleştirilerle hem metafizik tümel hakikat anlayışlarına hem de modernizmin *meta* anlatılarına olan güvenin sarsılmasının nedeni ve çağdaş dönemde ortaya çıkan postmodern söylemlerin de referans kaynağı olarak görülür.⁶¹

Aydınlanma filozofu Kant, nesne-bilen özne-bilgi arasında yer alan ve nesne ile bilgi arasındaki halkayı sağlayan *bilen öznenin* yani aklın hem kapasitesini hem de sınırlarını belirler. Kant, duyuların konusu olması hasebiyle bilgisine ulaşılabilir olan *fenomenal* dünya ile teorik aklın sınırlarının ötesinde, hakkında kesin bilgiye sahip olunamayan varlığın kendinde hali olarak *numenal* dünyayı ikiye ayırması; teolojik tümel hakikatlerin dayanağı olan inançları teorik aklın sınırlarının dışına atmış ve modernizmin meta anlatılarının kaynağı olan teorik akla da sınırlama getirmiştir. Kant'a göre anlam, fenomenlerin yani doğa dünyasının düzen ve yasalarının zihnin kabiliyeti sayesinde hem düşüncede hem de deneyimde transandantal mantığa uygun tarzda belirlenmesiyle meydana gelir.⁶² Eş deyişle Kant'a göre anlam, tecrübede karşılaşılan fenomenlere verilen kural sayesinde ortaya çıkar. Modern dönem ile başlayan ve Kant ile devam eden süreçte tümeller tartışması ontoloji yerine dil ve mantık üzerinden yürütülmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır.

3.1. DİL VE MANTIKTA YÜKLEM OLARAK TÜMELLER

Tümeller tartışmasında bir konuya izafe edilen yüklem metafizik açıdan zemini önemli olmakla birlikte ontolojik olarak dünya hakkında anlamlı açıklamalar yapmak ancak dil ile mümkündür. Eş deyişle dünya dilin konusunu oluşturur ya da dil dünya hakkındadır. Dilsel yüklemelerin işaret ettiği dil dışı metafizik zemin olarak dünyanın doğruluğunu temellendirme sorunsalı burada ortaya çıkar. Dolayısıyla tümellerin tikellere yüklem olmasıyla ilgili dilsel teori, ifadelerde tezahür eden yüklemelerin doğruluğunun tespiti ile ilgili sorun olduğu kabul edilir. Şayet önermeler ontolojik zemin üzerinden doğrulanmaya

⁵⁸ Immanuel Kant, *Seçilmiş Yazılar*, çev. Nejat Bozkurt (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2020), 311-312.

⁵⁹ Doğurcan, *Tarihsel Uğrak Noktalarıyla Felsefeden Bilime*, 109-110.

⁶⁰ David Hume, *İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Ferit Burak Aydar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 162.

⁶¹ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi* (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 99.

⁶² Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 2010., A126-A127.

çalışılarak yüklemelerin izahı yapılırsa, bu durum son kertede ontik varlığın özelliklerinin açıklamasına dönüşecektir. Erken döneminde ontolojik mütakabilet, ikinci döneminde de gramer kurallarına bağlı dil oyunları bağlamında geliştirdiği felsefesiyle Wittgenstein (1889-1951), tümeller tartışmasında modern ile postmodern yaklaşımlar arasındaki sınır çizgisini temsil etmektedir.

3.1.1. Ludwig Wittgenstein

Felsefesinde dilin doğası ve anlama sorunsalını merkeze alan Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus* çerçevesinde ele aldığı skolastik ve rasyonalist modern felsefenin etkisindeki erken dönem felsefesi ile önermeler sistemini gramer çerçevesinde ele aldığı *Philosophical Remarks* ve daha sonraki eserlerinde dile getirdiği geç dönem felsefesini ikiye ayırmak isabetli olur.

Wittgenstein'in erken dönem felsefesinde dille ifade edilemeyen gerçeklik dünyası, dil aracılığıyla form kazanmaya imkân sağlayan mantık ve dilde resmi sunulan dünya olmak üzere üçlü bir ontolojik yapıdan söz edilmektedir. O, töz metafiziği etkisindeki felsefesini, "Dünyanın hiçbir tözü olmasaydı, bir tümcenin anlamlı olup olmadığı, başka bir tümcenin doğru olup olmadığına bağlı olurdu. O zaman, dünyanın (doğru ya da yanlış) bir tasarımını oluşturmak imkânsız olurdu"⁶³ şeklinde ifade etmektedir. Wittgenstein'in içeriği ve niteliği açık olmayan tözleri yalın gerçeklikler olarak tanımlaması, Kant'ın kendinde şeyler olarak *numen* kavramını hatırlatmaktadır. Çünkü söz konusu yalın gerçeklikler, tıpkı Kant'ın *numenleri* gibi ne teorik akla ne duyulara konu olamadığı gibi dile gelmesinin de olanağı yoktur. Wittgenstein'e göre gerçeklik ile dil arasında var olan mantıksal yapı ortaklığı sayesinde dil, tıpkı bir ayna gibi gerçekliğin resmini yansıtır. Günlük dilin kompleks yapısı altına saklanmış dünya ile dil arasındaki bu tekabüliyet, tıpkı bir cetvel ile ölçülen şey arasındaki uyuma benzemektedir.⁶⁴ Burada tümellere karşılık gelen temel önermeler, gerçekliğin olgu durumlarını, tikellere karşılık gelen isimler de şeylere yani nesnelere karşılık geldiğini şöyle izah eder:

"... bocalayan belirlenimlerimizdir, dünya değil. Bilgimizin belirsiz ve tanımsız olduğu bu tür bir anlamda sanki dünyanın tanımlanamayacağı söylendiği ölçüde şeyler inkâr ediliyormuş gibi görünüyor. Dünyanın sabit bir yapısı vardır."⁶⁵

Platoncu idealar-gölgeler ve Aristotelesçi kavramlar-şeyler benzeri bir ilişkinin izlerini Wittgenstein'in erken dönem felsefesinde tümellerin, gerçeklik dünyasının olgularına, tikellerin de dildeki isimlere karşılık geldiği görülmektedir.

İkinci döneminde ise Wittgenstein ontolojik gerçeklik dünyasının yerine dildeki sözcüklerin kullanımını düzenleyen gramer kavramının kurallarını ikame eder. Anlam artık sözcüklerin kullanım tarzında tezahür edenden ibarettir. Ona göre oyun kuralları ile oyun arasındaki ilişkinin benzeri gramer ile dil arasında da mevcuttur.⁶⁶ Oyunu var eden oyunun kuralları olduğu gibi dili de var eden zemin gramer kurallarıdır. Oyunun kuralları oyunun sınırlarını belirlediği gibi gramer de dilin ve dolayısıyla dünyanın sınırlarını belirlemektedir. Dolayısıyla bir şeyi o şey yapan anlamı gramer kuralları çerçevesindeki dil oyununda ortaya çıkar.⁶⁷

⁶³ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 2.

⁶⁴ Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*.

⁶⁵ Ludwig Wittgenstein, *Defter 1914-1916*, çev. Ali Utku (İstanbul: Birey Yayınları, 2004), 79.

⁶⁶ Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Grammar*, çev. Anthony Kenny - Rush Rhees (Los Angeles: California University Press, 2005).

⁶⁷ Wittgenstein, *Philosophical Grammar*.

Wittgenstein'e göre gramer, bir dili var eden kurallar bütününden meydana gelen sistemdir. Mantıktaki öncüllere bağlı olarak ortaya çıkan yargılara benzer şekilde gramer sisteminde de önermelerin birbiriyle ilişkilerine bağlı olarak ifade ettikleri farklı anlamları ortaya çıkar. Ona göre gramer evrensel bir yapıya sahip değilken, mantıktaki söz dizim evrensel bir karakter arz eder. Eş deyişle mantıksal santaktaki evrenselliğin aksine gramer dilden dile farklılık gösterebilir. Artık doğruluk ve yanlışlık gerçeklik dünyasının dile yansımada değil, sadece gramer kurallarına referansla belirlenmektedir. Bir nehrin su kaynağını ampirik ve olgusal dil oyununa, suyun ne şekilde, nereye akacağını belirleyen nehir yatağını da dil oyunundaki gramere karşılık gelmektedir.⁶⁸ Tüm ontolojik bağlantılarından koparak sadece gramer kuralları çerçevesindeki dil oyunları meydana gelen anlam dünyası tikellerin dünyasına karşılık gelmektedir. Wittgenstein tümel kavramların felsefi araştırmalara engel teşkil ettiğini şöyle ifade eder:

“Tüm oyunlarda müşterek bir şey olduğunu düşünmeye meyilliyiz. Çeşitli oyunlara “oyun” genel terimini uygulamamızı haklı çıkarmak için müşterek bir nitelik olduğunu düşünürüz. Hâlbuki oyunlar aile benzerliğine sahip üyelerden oluşan bir aile oluşturur. Bazıları benzer buruna, bazıları benzer kaşa, diğer bazıları ise benzer yürüyüş tarzına sahiptir. Bu benzerlikler örtüşür. Bir genel kavramın tikel örneklerinin müşterek nitelikleri olduğu fikri dilin yapısının birincil, daha basit, fikirleri ile bağlantılıdır. Bu, niteliklerin bu niteliklere sahip şeylerin bileşeni olduğu fikri ile karşılaştırılabilir. Bu fikre göre, güzellik, alkolün bira ve şarabın bileşeni olduğu gibi bütün güzel şeylerin bileşenidir. Dolayısıyla, güzel hiçbir şeyle karışmamış halde salt güzelliğe sahip olabiliriz... Bu, kelimenin anlamının bir imaj ya da kelime ile ilişkili bir şey olarak görülmesi fikri ile bağlantılıdır. Bu kabaca bütün kelimelere özel isim olarak bakmak anlamına gelir. Bu sebeple de ismin taşıyıcısı ile ismin anlamını karıştırırız”⁶⁹

Wittgenstein, tikellere yüklem edileni tümel kavramlar ile açıklamak yerine, bir ailenin birbirinden farklı üyelerinin benzerlikleriyle meydana gelen bir “ailedeki benzerlik” olarak ifade etmeyi tercih eder.⁷⁰ Dolayısıyla tüm insanların “insanlık” ideası ya da kavramı altında toplayan metafiziksel tümel yaklaşımlara karşı çıkar.

3.1.2. Bertrand Russell

Russell(1872-1970), benzerlik üzerinden tümeller tartışmasını çözmeye çalışanlara yönelttiği eleştiride, zaten tümellerin kabulüne götüren yolun benzerlik ilişkisinin kendisi olduğunu ifade eder.⁷¹ Ona göre tümelin kabul edilmesi için, iki tekilin benzer oluşu veya benzemeye yüklem edilen tür ya da cinsin kabul edilmesi yeterlidir. Oysa demet teorisinde tikeller, troplar ya da tümeller demeti olarak kendi özellikleriyle birlikte tamamlanmış tikel şeylerdir. Russell tikelleri, bileşik özelliklere indirgenebilir, tamamlanmış eş zamanlı var olan olarak tanımlar. Onun tikellerde aradığı bütünlük ve tamamlanmış olma şartı, bir tikelin demet oluşturabilmesi için bileşiğin haricinde, bileşiğin içerisindeki üyelerle birlikte eş zamanlı başka özelliklerinin olmamasını gerektirir.⁷² Bütünlük fikri, bir tikelde bulunan birden çok özelliğin, aynı zamanda tikeller çokluğuna engel olduğu kabul edilir. Aksi takdirde birden çok tikelin aynı zaman ve mekânda bir tikelde ifade edilmesi gibi anormal bir iddia olur.

⁶⁸ Ludwig Wittgenstein, *Kesinlik Üzerine + Kültür ve Değer*, çev. Doğan Şahiner (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 96-99.

⁶⁹ Wittgenstein, *The Blue and Brown Books*, 18.

⁷⁰ Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Deniz Kandı (İstanbul: Totem Yayıncılık, 2006), 48-49.

⁷¹ Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2000), 87-88.

⁷² Bertrand Russell, *Human Knowledge: Its Scope and Limits* (Routledge, 1992), 235-237.

3.1.3. Quine

Quine (1908-2000), tümeller olarak yüklemelerin kendi başlarına bir şeyi işaret etmedikleri gibi dilin dışında da her hangi bir referansa sahip olmayan sözlerden ibaret olduklarını iddia eder. Ona göre yüklemeler önermenin öteki unsurları ile birlikte bir manaya sahip olurlar. *On What There is* isimli makalesinde Quine, adların ontoloji bakımından herhangi bir değer taşımadıklarını, her an birileri tarafından söz konusu adları değiştirmenin mümkün olduğunu, dolayısıyla kullanılan adların öneminden ziyade bağımlı değişkenler olarak dile getirilen varlıkların önemli olduklarını ifade eder. Ona göre: “Var olmak, en basit ifade ile bir değişkene tabi olarak değerli kabul edilmektedir.”⁷³

Mantığın birinci basamağında bağımlı değişken olmayan yüklemeler için Quine, soyut ya da somut nesnelere işaret etmeyen, referanstan yoksun, nesnelere arasında bağıntı olarak işlevi olmayan, sadece semantik açıdan bir öneme sahip olduklarını ifade eder. Yüklemelerin referanstan yoksun terimler olarak ifade edilmesi, aynı zamanda tümelleri de içeriksiz hale getirmektedir. Başka bir deyişle konuşmalara konu olan şeylerin dilsel ifadeleri dışında her hangi bir özellikleri söz konusu olamaz. Bu husus, şeylerin özelliklerinin reddi olmayıp, şeyden müstakil kendi başına artı özelliklerinin, yani tümellerin ontolojik varlığının reddidir.

3.1.4. David Malet Armstrong

Armstrong(1926-2014), tikellerden önce(Platoncu), tikellerle birlikte (Aristotelesçi) ve tikellerden sonra (Ochamlı Williamcı) ifade edilen klasik tümel açıklamalarında haklılık payı olmakla birlikte tikel-tümel ilişkisini sonsuza dek geriye götüreceğinden sorunlu olduğunu iddia eder. Ona göre tümel kavramlar altında ifade edilen tümellerdeki ortak özellikler sadece tikellerin birbirine benzer oluşlarında kaynaklandığı için, her bir tikelin özelliği ona has kabul edilmesi gerekir. “Trop kuramı” olarak da ifade edilen teoriye göre iki insanın beyazlığını beyazlık tümeliyle ifade etmek yerine, tıpkı tikellerin birbirinden ayrı oluşları gibi beyazlıkları da birbirinden ayrı beyazlardır. Tikellerin altına alınacakları tümellerin varlığını düşünmek ontolojik varlıkları çoğaltmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Trop teorisini savunanlar,⁷⁴ nesne ve özellikler demeti olarak tümel ile tikelin birlikte beyaz insan tekilini oluşturduğunu ve her bir beyazın da ilgili tekile has tekil beyaz⁷⁵ olduğunu ileri sürerek tümeller sorununu atomik tikel ontoloji temelinde çözmeye çalışırlar.

Modernistlerin, teolojik, epistemolojik, etik, estetik ve siyaset gibi neredeyse her alanda tekillere hükmeden harici tümellerden kurtulmaya çalışarak aklın ışığıyla özgürlükleri savunurken yeni tümel ya da evrensel anlatılara başvurması, başka bir ifade ile ekendisinden kurtulmak istediği efendisinin koltuğuna oturması dikkate değer bir ironidir.

4. POSTMODERN DÖNEM

Postmodern dönemin önemli düşünürlerinden biri kabul edilen Heidegger(1889-1976) fenomenolojik bir yaklaşımla varlığın, sorgulama yapabilme yeteneğine sahip ve bizzat kendi varlığını mesele edebilen Dasein’in varoluşunda tezahür ettiğini kabul eder.⁷⁶ Nietzsche’nin “Tanrı’nın ölümü” ilan etmesiyle alt-üst ettiği kadim metafizik ve teolojik değerler ile birlikte Heidegger’ın Dasein üze-

⁷³ W. V. Quine, “On What There Is”, *The Review of Metaphysics* 2/5 (1948), 32.

⁷⁴ Keith Cambell, *Abstract Particulars* (Oxford: Basil Blackwell, 1990), 20-21.

⁷⁵ David Malet Armstrong, *Universals and Scientific Realism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), 1-2/65-108.

⁷⁶ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten (İstanbul: Alfa Kitap, 2018), 27.

rinde sorgulamaya tabi tuttuğu varlık anlayışı, kökensiz ve temsilsiz varoluşu savunan postmodern düşüncelerin gelişmesinde son derece etkili olmuştur.

Modern dönemin bilimsel, ideolojik, tahakkümcü tümel ve evrenselci anlayışlarına tepki olarak doğan postmodern felsefe, tikelleri tıpkı bir şemsiye gibi altında toplayan geçmişin tüm tümel kavramlarına itiraz eder. Antik Çağ'dan itibaren ontolojik ve epistemolojik her türlü temellendirmenin dayanağı kabul edilen Tanrı kavramını, teorik aklın kapsamından çıkarmasıyla Tanrı düşüncesine ağır bir darbe indiren Kant'ın ardından Nietzsche, "Tanrı'nın ölümünü"⁷⁷ ilan ederek tikelleri altına alan tümellerin dayanağını ortadan kaldırır. "Tanrı'nın ölümü" ile ruhun ölümsüzlüğü, öte dünya, kilisenin evrenselliği gibi teolojik ve metafizik tümel kavramların köken ve temsilcilerine olan inancın sarsılmasına neden olduğu kabul edilir. Tümel yüce değerlerin değersizleşmesiyle tikeller, anlamsızlık ve gayesizlik boşluğunda kendi başlarına ya da başıboş kalmalarına neden olmuştur. Artık belirli bir idea, kavram, form, kimlik ve doğayı amaçlamayan tekil insan, sonsuzca kendini aşma olanağına kavuşmuştur.⁷⁸ Eş deyişle postmodern dönemde verili tümel değer ve anlamlar yerini, oluş halindeki dünyanın tikelleri aracılığıyla meydana getirilen değer ve anlamlara bırakır. Postmodern dönemde tekil, kendisini borçlu, bağımlı ve zayıf kılan teolojik-metafizik tümel yüklemelerden kurtulmakla oluşan özgürlük ortamında kendi var oluşunun egemenliğini eline almıştır. Tikelin, varlık karakterinin çarpıtılmaksızın ortaya çıkabilmesi için kedisine olduğu gibi ulaşılabilir olanağının açık olması gereği önemli bir husus haline gelir.⁷⁹

Tikelin her alanda tümel karşısındaki önceliğini ifade eden postmodernizmin siyasetteki karşılığı çoğulcu demokrasi rejimi olarak tezahür eder.⁸⁰ Eş deyişle postmodern felsefe, bilim, sanat, siyaset ve etik alanın tikellerden hareketle yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkan tümel hakikat krizini ifade etmektedir. Birinci dünya savaşı sonrasında ikinci dünya savaşının bıraktığı enkaz ve atom bombasının kullanılmasıyla ortaya çıkan dehşet manzarasının, aydınlanmacı hümanizm ve bilimsel ilerleme idealinin de çöküntüler altında kalmasına neden olduğuna inanılır. Nietzsche'nin *Güç istenci*, Spengler (1889-1936)'in *Batı'nın Çöküşü* ve Fukuyama'nın (1952-) *Tarihin Sonu* tezi, bir taraftan modernist ve aydınlanmacı tezlere karşı güvensizliği dile getirirken öte taraftan da postmodernizmin ufuklarına işaret ettikleri görülmektedir.⁸¹

Neomarksist bir düşünür olan David Harvey (1935-), Sovyetlerin çöküşünün ardında diyalektik materyalizmin mutlak iddiası olan komünist toplumsal düzene karşı duyulan şüpheyi, dibi olmayan parçalanmışlık ve gelip geçici olana razı olan yeni aşamayı postmodern dönem olarak tanımlamaktadır.⁸²

Yirminci yüzyılda fizik alanındaki Niels Bohr (1885-1962)'un "kuantum teorisi" ve Heisenberg (1901-1976)'in "belirsizlik teorisi", Newtoncu *nedensellik ilkesine* dayalı aydınlanmacı, pozitivist bilime dayalı tümel/meta anlatılara olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Söz konusu teoriler, kesinlik ve evrensellik iddiasındaki pozitivist bilime olasılık ve izafiyeti dahil etmiştir.⁸³ Kurt Gödel (1906-1978), matematik alanında herhangi bir temellendirmenin yapılamayacağına dair iddiası, evrenin dilini matematik olarak gören tümel anlatılara olan güvenin azalmasına neden olmuştur. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eserin yazarı Thomas Kuhn (1922-1996), paradigmaların ölçülemezliği teori-

⁷⁷ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, çev. A. Turan Oflazoğlu (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990), 19.

⁷⁸ Vanessa Lemm, *Nietzsche's Animal Philosophy: Culture, Politics and the Animality of the Human Being* (Fordham University Press, 2009), 27-28.

⁷⁹ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 26-27.

⁸⁰ Kasım Küçükcalp - Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi Felsefi Temelleri* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 172.

⁸¹ Steven Best - Douglas Kellner, *Postmodern Teori*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 23-24.

⁸² David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 80-82.

⁸³ Stephen Howking - Ahmet Arslan, *Zamanın Resimli Kısa Tarihi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2021), 80.

siyle ilerlemeci pozitivist bilim anlayışına itiraz etmektedir.⁸⁴ Paul Feyerabend (1924-1994)'ın *Yönteme Hayır, Akla Veda* eserleriyle Batı'nın tümel ve tahakkümcü bilimsel yöntemlerine karşı "her şey gider" (anything goes) yaklaşımı, bilimde göreceliği hatta anarşist yöntemi savunur. Ona göre Batı'nın askeri ve teknolojik üstünlüğü diğer toplumlara bilimsel yöntemini de dayatmaktadır.⁸⁵ Oysa her toplum kendi ihtiyaçları doğrultusunda kendi yöntemleriyle tarih boyunca bilimi üretmiş ve üretmeye de devam etme hakkına da sahip olması halinde özgür toplumlardan söz edilebilir.⁸⁶ Pozitivizmin monist bilim anlayışını Orta Çağ'daki kilisenin tümel hakikat söylemlerine benzeten Feyerabend, biri kutsal kilise diğeri de bilimsel hakikat söylemleri üzerinden elit bir azınlığın toplumsal iktidarı ele aldıklarını ifade eder.⁸⁷

Postmodern Durum isimli eserinde Lyotard, yukarıda ifade ettiğimiz bilimsel gelişmelerin etkisiyle her türlü tümel, meta ya da üst anlatılara karşı duyulan güvensizliği "postmodern" olarak ifade etmektedir.⁸⁸ Ona göre kadim ve modern dönemin hakikat tasavvuru ve hakikat arayışı hem anlamını hem de önemini kaybetmiştir.⁸⁹ Varlık yerine ilişkisellik sınırlarında mevcudiyet kazanan temelsiz ve kökensiz varoluşlar söz konusudur.

Postmodern düşüncenin önemli temsilcilerinden biri kabul edilen Jean Luc-Nancy(1940-2021), belirli bir yerde ve zamandaki mevcudiyet belli bir tikele ait olduğundan metafizik ve teolojik anlamda tümel "Var"ın hiçbir surette mümkün olamayacağını iddia eder. Olumsuzluk ve çeşitlilik içinde *praxis* olarak anlam üreten tekil çoğulluk, Nancy'nin postmodern ontolojisinin girişini ifade eder.⁹⁰ Bi-reyselliği içinde dünyada sonsuzca gerçekleşen nesnel varoluş, orada-olmak ya da bir şey olmak olarak bir anlama sahip olduğu gibi kendi anlamını da üretmektedir. Olay halindeki tekil ilişki ve sergileme olarak tekil varoluş, her türlü tümel ve temelden yoksun dipsiz temeli ifade etmektedir.⁹¹

Nancy'nin ontolojisindeki dünya ve anlam, tamamlanmış, bitmiş tümel mevcudiyetlere sahip değildir. Ona göre varlık, sonsuzluğu içinde tikelin her daim bir mod/hal içinde varoluşa açık olma durumudur.⁹² Varlığın sonsuza açık olma hali, tümel bilginin varlığa tekabül etmesini imkânsız kılmaktadır. Tekil varlıkları belirleyen logos, akıl ilkesi, meta anlatı gibi tümel bir hakikatin varlığını düşünmenin mümkün olmadığını⁹³ Nancy şöyle açıklamaktadır:

"Anlamlar "logos"un alanının dışına taşar ve onu aşar. Zira varolanlar, kendi ortak varlıklarını ifade edebilecek hiçbir bütünsel kökeni paylaşmazlar. Bunun yerine mevcudiyetleri bölünerek anlamları da katlanarak artar. Burada anlam yönelme, sezgi, beş duyu gibi pek çok manayı ihtiva eder. Anlamın bu temelsiz temeli hiçliğe bağlıdır veya onun üzerine bina edilir. Orada olan her şeyin toplamı olarak anlam, bir bütünlük oluşturmadığından çoğul kabul edilir. Böylece varoluşun temelsizliği ve kökensizliği hiçlik sınırında belirir."⁹⁴

⁸⁴ Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyuş (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2021), 16-17.

⁸⁵ Paul Feyerabend - Ekrem Başer, *Yönteme Karşı* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 10-11.

⁸⁶ Paul Feyerabend, *Akla Veda*, çev. Ertuğrul Başer (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), 13-20.

⁸⁷ Feyerabend, *Akla Veda*, 23.

⁸⁸ Jean François Lyotard, *Postmodern Durum*, çev. İsmet Birkan (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2014), 8-10.

⁸⁹ Lyotard, *Postmodern Durum*, 55.

⁹⁰ Jean-Luc Nancy, "Heidegger's 'Originary Ethics'," çev. Duncan Large, *Studies in Practical Philosophy*, ed. François Raffoul - David Pettigre (Newyork: State University of New York Press, 2002), 1/172-192.

⁹¹ Jean-Luc Nancy, *Finite Thinking*, ed. Simon Sparks (California: Stanford University Press, 2003), 185-187.

⁹² Martta Heikkala, "Ontoloji ve Fark: Derrida'nın Ardından Sanat ve Jean-Luc Nancy", çev. Berkey Ersöz, *Jean-Luc Nancy ile Karşılaşmalar*, ed. Volkan Çelebi (İstanbul: MonoKL, 2011), 184.

⁹³ Jean-Luc Nancy, *The Muses*, çev. Peggys Kamuf (California: Stanford University Press, 1997), 1-5.

⁹⁴ Demir, *Jean-Luc Nancy'nin Siyaset Felsefesinde Çoğulculuk ve Demokrasi*, 55.

Hâsılı, postmodernlere göre hiçliğin sınırında öz, töz ve tümellerden yoksun *kökensiz* tekil varlık, özerkliği içinde “birlikte-olma” ya da “-ile olma”nın meydana getirdiği tekil-çoğul bir ontoloji olarak tezahür etmektedir.

SONUÇ

Antik Çağ’da varlığa sağlam bir açıklama getirmek için başlayan tümeller tartışması, Orta Çağ’da Tanrı ve dini dogmalara akli bir açıklama getirme çabasına, modern dönemde mantık ya da dil felsefesi bağlamında tutarlı bir açıklamaya ve postmodern dönemde de üretilmiş tümel kavram veya anlatıların hepsinden kurtulma çabasına dönüşmüştür.

Oluşa tabi olanın gerisindeki gerçek varlık (öz, töz) arayışı, Antik dönemde arkhe, ilke, idea, logos, nomos, psükhe, Tanrı gibi tümel kavramlar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle değişime tabi tekil/tikelin ötesinde değişmeyen “mutlak hakikat” inancı veya ideali üzerinden tümel anlamlar ve gayeler üretilmiştir. Platoncu idealar ve Aristotelesçi kavramlar, Antik Grek felsefesinde karşımıza çıkan ve düşünce tarihi boyunca en çok tartışma konusu edilen tümellerdir. Söz konusu tümeller üzerinden tikeller için üretilen anlam ve erek, insanın duyusal arzu/isteklerinin akla tabi kılınmasıyla ulaşılabilecek erdemli bir yaşamın mutluluğudur.

Orta Çağ’da Asli günah, teslis, inayet, kilisenin evrenselliği gibi dinsel tümel hakikatler, özellikle Platoncu kavram realizmi bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Eş deyişle Orta Çağ teolojisine göre tekillerin ayrı söz konusu tümellerin kendi başlarına hakikatleri vardır. Tekil bireylerin anlam ve gayesi, Tanrısal buyruklara uygun bir yaşamın ardından öte dünyadaki mutluluktur.

Kilisenin teolojik tümel yaklaşımlarına karşı çıkan modernizm, bilime dayalı bilgi üzerinden hakikate ulaşmanın yolunu tekeline alır. Ne yerine nasıl, Tanrı yerine akıl, tümeller yerine tikeller, öte dünya yerine bu dünya ön plandadır. Tanrı’nın her an müdahil olduğu kadim/teolojik dünya yerine mekanik/matematikselsel bir evren anlayışı benimsenir. Sonsuz ilerlemeyi vadeden modern bilime duyulan inanç, kadim dünyanın büyüünün bozulmasına neden olduğu gibi mutlak hakikat kabul edilen tümelleri de bir ad/isime dönüştürmüştür.

Modernizm, kilisenin tümel hakikat söylemi üzerinden meşruiyetini sürdüren Batı monarşi ve aristokrasilerine karşı burjuvazinin siyaset alanındaki zaferi olduğu kabul edilir. Modern hukuk ile hak ve özgürlüklerin sahibi olarak değer kazanan bireyler, kendi kaderine yön vermesiyle Batı demokrasi yönetimleri ortaya çıkmıştır. Verili, kutsal tümel ilkeler, yerini birbirinden farklı tikellerin pragmatik ortak paydasına bırakmıştır. Teolojik tümel hakikatlere tepki olarak doğan modernizmin tikel öznelere dayalı dünya tasavvuru, hem hakikate olan güvenin sarsılmasına hem de anlam kaybına neden olmuştur.

Postmodern dönem, hem kadim (İlk ve Orta Çağ) aşkın tümel değerlere hem de modern aklın tümel/meta anlatılarına olan güvenin kayboluşunu ifade eder. Anlam ve gayesini kaybeden postmodern dünyada, tekil arzular dışında bir anlam, gaye ya da akıl aranmaz. Dünyanın anlamı veya gayesi, tekil varoluşların kendisidir. Öz, töz, tümel, köken ve temsillerden yoksun temelsiz bir dünyada tekil varlık, ilişkisellik içinde “ile varoluş” ya da “birlikte varoluş”tan ibarettir. Ne Tanrı ne şeytanın olduğu postmodern dönemin karakteristik özelliği, “her şey gider” ya da “her şey olur” yargısında ifadesini bulur.

Kanaatimizce insanın anlam ve gaye arayışlarına tekabül eden tümel kavramlar, farklı dönemlerde isim veya mahiyetlerinde değişim olmasına rağmen varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler. Antik dönemin arkhe, idea ve kavramlar; Orta Çağ'ın teslis, cisimleşme, asli günah ve evrensel kilise gibi kavramları; modern dönemde meta anlatılar, akıl ve bilimsellik gibi iddialar ile postmodern dönemin anlam ve gayesini üreten “tekil birliktelikler” ya da her türlü aşkından arındırılmış anlamsızlık ve gayesizlik olarak varoluş yaklaşımları, genel bir ilkeyi buyurdıkları için yine tümel ya da genel bir kavramın ifade-sidirler.

KAYNAKÇA

- Akkanat, Hasan. "Tümel Teorisi". *İslam Düşüncesinde Teoriler Metafizik*. ed. Ömer Türker. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Aquinas, Thomas. *Angelicus Hayatı, Eserleri ve Düşüncesi*. çev. O. Faruk Akyol. İstanbul: Homer Kitabevi, 2005.
- Aristoteles. *Metafizik*. çev. Ahmet Arslan. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- Aristoteles. *On The Soul, Parva Naturalia, On Breath*. çev. W. S. Hett. Cambridge: Harvard University Press, 2005.
- Aristoteles. *Yorum Üzerine*. çev. Saffet Babür. İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları, 2. Basım, 2002.
- Aristotle. *The Categories-On Interpretation-Prior Analytics*. çev. Harold P. Cook. Cambridge: Harvard University Press, 1962.
- Armağan, Mustafa. "Descartes Felsefesinin Ufukları ve Sınırları". *Cogito: Öyleyse Descartes* 10/10 (1997), 105-118.
- Armstrong, David Malet. *Universals: An Opinionated Introduction*. London: Westview Press, 1989.
- Armstrong, David Malet. *Universals and Scientific Realism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
- Augustinus. *İtirafar*. çev. Çiğdem Dürüşken. Kabalıcı Yayınevi, 2010.
- Augustinus - McKenna, Stephan. *On the Trinity Books 8-15*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Badio, Alain. *Being and Event*. çev. Oliver Feltham. New York: Continuum, 2005.
- Baylis, Charles A. "Universals, Communicable Knowledge, and Metaphysics". *The Journal of Philosophy* 48/21 (1951). <https://doi.org/10.2307/2021480>
- Best, Steven - Kellner, Douglas. *Postmodern Teori*. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Boethius. "Second Commentary on Porphyry's Isagoge". çev. Paul Vincet Spade. *Five Texts on the Medieval Problem of Universals*. ed. Paul Vincet Spade. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1994.
- Bozyiğit, Ahmet. *Endüslü Bir Filozof İbn. Meserri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Cambell, Keith. *Abstract Particulars*. Oxford: Basil Blackwell, 1990.
- Cevizci, Ahmet. *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2020.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları, 2020.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul, 6. Basım, 1999.
- Chomsky, Noam. *BİLGİ SORUNLARI VE DİL MANAGUA DERSLERİ*. çev. Veysel Kılıç. İstanbul: bgst Yayınları, 2019.
- Demir, Ata. *Jean-Luc Nacy'nin Siyaset Felsefesinde Çoğulculuk ve Demokrasi*. Yayınlanmamış: Ankara Üniversitesi, Doktora, 2019.
- Doğurcan, Mehmet Fatih. *Tarihsel Uğrak Noktalarıyla Felsefeden Bilime*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2018.
- Dönmez, Süleyman. "Skolastik Felsefe". *Felsefe Tarihi*. ed. Celal Türer. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Feyerabend, Paul. *Akla Veda*. çev. Ertuğrul Başer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Feyerabend, Paul - Başer, Ekrem. *Yönteme Karşı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Foldvary, Fred. "Universalism". *International Encyclopedia of the Social Sciences, 2nd edition*. ed. Jr. Darity. C. 8. USA: Macmillan Reference USA, 2008.
- Gilson, Etienne. *Ortaçağda Felsefe Patristik Başlangıçtan XIV Yüzyılın Sonlarına Kadar*. çev. Ayşe Meral. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2007.
- Goodman, Nelson - Quine, W. V. "Steps Toward a Constructive Nominalism". *The Journal of Symbolic Logic* 12/4 (1947), 105-122. <https://doi.org/10.2307/2266485>.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2. Basım, 1993.
- Harvey, David. *Postmodernliğin Durumu*. çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Heidegger, Martin. *Being and Time*. çev. John Macquarrie - Edward Robinson. Oxford: Blackwell Publishers, 2001.
- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. çev. Kaan H. Ökten. İstanbul: Alfa Kitap, 2018.
- Heikkala, Martta. "Ontoloji ve Fark: Derrida'nın Arından Sanat ve Jean-Luc Nancy". çev. Berkey Ersöz. *Jean-Luc Nancy ile Karşılaşmalar*. ed. Volkan Çelebi. 1-39. İstanbul: MonoKL, 2011.
- Howking, Stephen - Arslan, Ahmet. *Zamanın Resimli Kısa Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Hume, David. *İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- İbn. Sina. *eş-Şifâ:el-Burhân*. ed. Ebu'l Ala Affifi. Kahire: İbrâhîm Medkûr Neşri, 1956.
- İbn. Sina. *Kitabu's-Şifa: el-Burhan*. çev. Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.
- İbn. Sina. *Metafizik*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 1993.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 3. basım., 2010.
- Kant, Immanuel. *Seçilmiş Yazılar*. çev. Nejat Bozkurt. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2020.
- Kuhn, Thomas. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. çev. Nilüfer Kuyuş. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2021.
- Küçükalp, Kasım - Cevizci, Ahmet. *Batı Düşüncesi Felsefi Temelleri*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Lemm, Vanessa. *Nietzsche's Animal Philosophy: Culture, Politics and the Animality of the Human Being*. Fordham University Press, 2009.
- Locke, John. *An Essay Concerning Human Understanding*. ed. Peter H. Nidditch. Oxford: Oxford University Press, 1976.
- Loux, Michael J. "Perspectives on the Problem of Universals". ed. Francesco Del Punta. *Documenti e Studi Sulla Tradizione Filosofica Medievale* 18 (2007), 601-622.
- Lyotard, Jean François. *Hakkıyla*. çev. Emine Sankartal. İstanbul: İthaki Yayınları, 2014.
- Lyotard, Jean François. *Postmodern Durum*. çev. İsmet Birkan. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2014.

- Nancy, Jean-Luc. *Finite Thinking*. ed. Simon Sparks. California: Stanford University Press, 2003.
- Nancy, Jean-Luc. "Heidegger's 'Originary Ethics'." çev. Duncan Large. *Studies in Practical Philosophy*. ed. François Raffoul - David Pettigrew. 1/172-195. Newyork: State University of New York Press, 2002.
- Nancy, Jean-Luc. *The Creation of The World or Globalization*. çev. François Raffoul - David Pettigrew. Albany: State University of New York Press, 2007.
- Nancy, Jean-Luc. *The Muses*. çev. Peggys Kamuf. California: Stanford University Press, 1997.
- Nietzsche, Friedrich. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. çev. A. Turan Oflazoğlu. İstanbul: Cem Yayınevi, 1990.
- Platon. *Devlet*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 7. Basım, 1992.
- Platon. *Euthyphro. Apology. Crito. Phaedo. Phaedrus*. çev. H.N. Fowler. Cambridge: Harvard University Press, 2005.
- Platon. *Menon*. çev. Adnan Cemgil. Ankara: M.E.B. Yayınları, 1942.
- Platon. *Phaidon*. çev. Hamdi Rağıp Atademir. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2001.
- Platon. *Timaeus*. çev. G. Bury. Cambridge: Harvard University Press, 2005.
- Popper, Raimund Karl. *Açık Toplum ve Düşmanları I Platon*. çev. Mete Tunçay. İstanbul: Liberte Yayınları, 2018.
- Porphyrios. *Isagoge*. çev. Betül Çötuksöken. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Quine, W. V. "On What There Is". *The Review of Metaphysics* 2/5 (1948).
- Russell, Bertrant. *Felsefe Sorunları*. çev. Vehbi Hacıkadıroğlu. İstanbul: Kabalca Yayınevi, 2000.
- Russell, Bertrant. *Felsefi Meseleler*. çev. Hayrullah Örs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970.
- Russell, Bertrant. *Human Knowledge: Its Scope and Limits*. Routledge, 2. Basım, 1992.
- Russell, Bertrant. *The Problems of Philosophy*. Oxford University Press, 2001.
- Saruhan, Müfit Selim - Armacı, Mehmet. *İslam Meşşai Felsefesinde Filozof*. İstanbul: Di-van Kitap, 2. Basım, 2022.
- Ural, Şafak. *Bilim Tarihi*. İstanbul: Kirkambar Yayınları, 1988.
- Whitehead, Alfred N. *Process and Reality*. ed. David Griffin Ray. USA: The Free Press, 1979.
- Wittgenstein, Ludwig. *Defter 1914-1916*. çev. Ali Utku. İstanbul: Birey Yayınları, 2004.
- Wittgenstein, Ludwig. *Felsefi Soruşturmalar*. çev. Deniz Kanit. İstanbul: Totem Yayıncılık, 2006.
- Wittgenstein, Ludwig. *Kesinlik Üzerine + Kültür ve Değer*. çev. Doğan Şahiner. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Wittgenstein, Ludwig. *Philosophical Grammar*. çev. Anthony Kenny - Rush Rhees. Los Angeles: California University Press, 1. Basım, 2005.
- Wittgenstein, Ludwig. *The Blue and Brown Books*. Oxford: Cambridge: Blackwell, 1998.
- Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. çev. Oruç Aruoba. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.